

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Диференціальна психологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

**Тема №12. Диференційно-психологічний підхід до вивчення професійної
діяльності**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС гуманітарних та
соціально- економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол №8 від 15.08.2023)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Твердохвалова Ю.Л.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології факультету № 7 Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», кандидат психологічних наук, доцент Старовойт Т.П.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шилина А.А.

План лекції

1. Спрямованість особистості в структурі індивідуальності
2. Індивідуальний стиль діяльності
3. Професійні типології
4. Професійна самореалізація чоловіків і жінок

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Диференціальна психологія / За загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. Підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. 600 с.
2. Мазяр О. В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.
3. Палій А. А. Диференціальна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2010. 432с.

Допоміжна:

4. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Теорія і практика професійного психологічного відбору. Навчальний посібник. К.: Ніка Центр, 2010. 532 с.
5. Щербакова І. М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості: навч.-метод. посіб. Суми: вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 324 с.

Текст лекції

Вступ. Всі види активного взаємодії людини зі світом можна умовно розділити на дві сфери: це відносини з суб'єктами і відносини з об'єктами (предметами). Суб'єкти, як відомо, відрізняються від об'єктів здатністю давати зворотний зв'язок. Тому взаємодія із собі подібними вимагає більшої сензитивності, емоційності, здатності уподібнюватися іншим. А відносини з предметами мають на увазі одностороннє інструментальне, творче ставлення до світу і досягають максимальної реалізації в професійній діяльності. І хоча професійні вибори, переваги та орієнтації, традиційно розробляючи в психотехніки, плавно перейшли до компетенції сучасної психології праці, оскільки вони володіють межиндивідуальною варіативністю, ми коротко торкнемося і їх в рамках курсу диференціальної психології.

У психології праці спостерігаються дві зустрічні тенденції по-перше, підбір людини до професії (цим займаються кадрові служби, які виконують замовлення підприємства), і, по-друге, підбір професії для людини (це завдання вирішується службами профорієнтації, клієнтами яких є окремі люди). Таким чином, цілком реальна картина, коли людина за своїми індивідуальними характеристиками ідеально підходить професії, яка йому не цікава, або, навпаки, мріє займатися справою, для якого йому не вистачає природних даних.

Зрозуміло, що взаємодія людини з професією пронизує всі рівні індивідуальності починаючи з духовно-світоглядній сфери, інтересів і цілей людини, зачіпаючи риси особистості і здатності і спираючись на природні задатки. Тому гармонізація відносин між професійними вимогами і якостями людини дуже актуальна проблема диференціальної психології праці.

Для того щоб підійти до її вирішення, необхідно спиратися на дані професіограми (опису соціально-економічних, санітарно-гігієнічних, психологічних та інших особливостей професії) і псіхограми, (характеристики вимог, що пред'являються професією до психіки людини). Таким чином, в психології праці неминуче виділяються два рівня аналізу: перший спрямований на конкретний об'єктивний продукт, який повинен бути створений за допомогою об'єктивної ж діяльності, другий на психологічні стани і якості, які керують цим процесом. Історично однією з перших спроб професіографічного опису індивідуальності була методика, розроблена О.Ліппманом для оцінювання професійно важливих якостей («лист Липпмана»).

Визначення професійно важливих ознак засноване на експертних оцінках і являє собою результат домовленості про те, які характеристики найбільш важливі, а які можуть бути винесені за дужки. Стосовно до ряду професій ця задача не може вирішуватися однозначно: так, для видів професійної діяльності, що мають монотонний характер, істотні якості, завдяки яким людина опирається наступу втоми, а для професій, пов'язаних з екстремальними ситуаціями, важливими є здатність витримувати сильні подразники, приймати рішення і нести за них відповідальність. Крім того, багато професій можуть здійснюватися як в повсякденних, так і в особливих умовах (наприклад, дільничний або військовий лікар), хоча дії і операції, що становлять зміст професії, в загальному залишаються тими ж. Таким чином, опис професії повинно включати швидше кордону типових ситуацій і допустимих значень психологічних якостей. С.Г.Геллерштейн писав у цьому зв'язку: "Ми бачимо, наскільки нестійкий і умовно поняття професійно важливих ознак як постійних елементів якоїсь професійної структури. Сучасна професіографія на кожному кроці руйнує подібні уявлення ... Перед Професіографія варто неймовірно важке завдання передбачити ті шляхи, за якими має піти зміна організаційно-технічної, а слідом за тим і психофізіологічної структури професій".

Перерахуємо види індивідуально-психологічних якостей, які значимі для успішного оволодіння людиною професією. Перш за все, це індивідуально-типологічні властивості (сила, рухливість, динамічність і лабільність нервової системи), які в разі несприятливих для професії показників можуть компенсуватися за допомогою вироблення індивідуального стилю діяльності (ІСД). Далі, це сенсорні і перцептивні властивості, головним серед яких є рівень чутливості аналізаторів. Під впливом досвіду і професійних вимог ця характеристика може змінюватися: виробляється так званий «технічний слух», що дозволяє розпізнавати несправності в механізмах, зменшується і диференційний поріг цветорозличення, завдяки чому сталевари можуть

визначати температуру мартенівської печі. Сенсорна основа діяльності висуває вимоги до сенсорних здібностей людини і таким чином розвиває їх. Ще одна важлива якість являє собою увагу людини (аттенційні властивості), серед яких найбільш істотними виявляються іноді розподіл і переключення, іноді стійкість. Властивості уваги піддаються вправі в незначних межах, однак компенсуються завдяки емоційному фактору (зацікавленості) і виробленні звичок.

Дуже важливі для професійної діяльності психомоторні властивості, завдяки яким людина вибирає або виробляє систему операцій, що призводять до досягнення мети (до цих якостей відносять особливості статичності, наприклад професійний тремор, а також швидкість реакцій). Оскільки зміст професійної праці змінюється (на ранніх етапах розвитку техніки визначальним був силовий фактор, а в даний час більш важливими стають тимчасової і просторовий), то пред'являються нові вимоги до психомоторним властивостям. Показано, що вони добре піддаються вправі. Ще одна група властивостей, що володіють професійною значимістю, це мнемическі якості. Професійна пам'ять також може розвиватися, для чого використовують спеціальні мнемотехнічні прийоми, підвищення професійної мотивації та активізацію запам'ятовується в діяльності.

Дуже важливі також особливості імажнітивні (властивості уяви) і розумові (включене в трудову діяльність мислення Б.М. Теплов називав практичним). І, нарешті, по-різному для різних професій, але все ж мають значення вольові якості, що сприяють вмінню долати внутрішні і зовнішні складності в процесі праці. Втім, зрозуміло, що вимоги до довільності виникають особливо гостро в разі не зовсім вдало підібраною професії.

Питання 1. Спрямованість особистості в структурі індивідуальності

Становлення професійно важливих якостей починається з виникнення професійної мотивації, тому звернемося до вивчення спрямованості стійкої системи мотивів, що діють в різних ситуаціях. Професійні установки це варіант життєвих установок взагалі, і в цій якості вони відображають основні потреби людини. Професійне самовизначення більше пов'язано з розвитком ідентичності, ніж з конкретною професією, і детерміновано багато в чому чисто соціальними і емоційними потребами. Так, Дж.Холланда вважав, що вибір професії це в першу чергу вибір способу життя, пов'язаний з Я-концепцією людини. Тому в свої методи діагностики інтересів він включав досить великі особистісні властивості, які не мають вузькопрофесійної цінності. А.Л.Тайлер, на відміну від цього, вважала, що професійні переваги пов'язані з тими виборами, які людина робить на даному етапі свого життєвого шляху, таким чином обмежуючи і роблячи більш спеціальним коридор можливостей людини. Ці вибори не тільки характеризують тип особистості, а й дозволяють передбачити її подальший розвиток, що підтверджується високою валідністю методик, які вивчають професійні переваги. Таким чином, професія це спосіб

самореалізації людини, і в цій якості вона повинна бути розглянута в контексті його особистої філософії.

Залежно від того, що для людей представляє найвищу цінність, інакше кажучи, для чого вони живуть, їх можна розподіляти по групах. Перші кроки в цьому напрямку були зроблені видатним німецьким психологом Е. Шпрангер, одним з творців розуміє психології, праці якого не були достатньо оцінені в Росії з причин ідеологічних Шпрангер був «махровим ідеалістом».

6 типів особистості, описані Шпрангером, не пов'язані ні з анатомічною будовою, ні з життєвими труднощами людини, ні з його професійними уподобаннями, а скоріше виражають світовідчуття в цілому. Кожен може самоактуалізуватися в будь-якій області, стати творцем власного життя, якщо знайде для себе нішу, в якій і реалізує свої основні потреби.

Для теоретичного людини такою потребою є пізнання закономірностей життя. Чим би він не займався створенням генетичного зброї або тачанієм чобіт, він прагне побачити внутрішній зв'язок явищ, і його головна заслуга встановлення цих зв'язків.

Економічний людина, на відміну від теоретичного, хоче домогтися користі від пізнання, хоче поставити знання на службу людині.

Естетичний людина пізнає світ через самовираження, в будь-якій діяльності він прагне залишити частину себе, і максимальне покарання для нього це умови, при яких він повинен слідувати жорстким вимогам життя, що не залишає свободи для творчості.

Соціальний людина шукає себе в інших, визнання і можливість зробити щось для світу близьких або далеких для нього основна життєва потреба.

Політичний людина не може обійтися без того, що б не панувати над оточуючими, чи є ними виборці, учні, колеги або просто власна сім'я.

І, нарешті, релігійна людина (який, до речі, може бути і атеїстом) відчуває себе добре, тільки коли відчуває наповненість свого життя сенсом.

Шпрангер у своїй класифікації вказав неправдиві зони уразливості, а, навпаки, напрямки для зростання і розвитку особистості, його самоактуалізації. Серед виділених їм типів немає поганих і хороших, здорових і хворих, однак наголошується на тому факті, що і ці якості можуть бути привнесені неправильним вихованням без розуміння основних потреб людини.

У вітчизняній психології спрямованість особистості вивчалася з дещо інших позицій: підкреслюючи здатність і бажання суб'єкта виділяти власну персону як фігуру на тлі соціального буття, виділяють три типи орієнтації людини. Орієнтація на себе, за даними М.С.Неймарк, пов'язана з вираженою концентрацією на собі, своїх думках, почуттях, переживаннях. Вона характеризується такими показниками, як тривожність, турбота про фізичне благополуччя, висока недовірливість, егоцентризм, детермінованість поведінки своїм самопочуттям і настроєм. Переважаючими мотивами при цьому є особисті досягнення, прагнення до самоствердження. Наступний вид орієнтації на предметну діяльність (на справу, на об'єкт) характеризується вираженими

потребами в пізнанні, освоєнні предметної і комунікативної середовища. Нарешті, орієнтація на інших (на групу) проявляється в позитивному ставленні до спілкування, а домінуючі мотиви визначаються в основному мотивами і інтересами інших людей. Очевидно, що зміст орієнтації може бути допустимим для даної професії або протипоказаним їй. Орієнтації, ставлячись до рівня духовно-світоглядних характеристик, піддаються зміні стихійно або в процесі психотерапевтичної і корекційної роботи, наприклад, завдяки участі в тренінгу професійного самовизначення.

Питання 2. Індивідуальний стиль діяльності

Професійне самовизначення це спосіб оптимізації відносин людини і професії «зверху», через зміну інтересів і мотивів. Інший шлях йде від індивідуальна, формально-динамічних характеристик і полягає у виробленні індивідуального стилю діяльності (ІСД).

Це поняття виникло в психології праці, де використовувалося Е.А.Климова для вивчення різних виробничих професій. ІСД це стійка система прийомів і способів діяльності, обумовлена особистими якостями людини і є засобом ефективного пристосування до об'єктивних обставин. Це фенотипическое (купується прижиттєво) якість, що виникає на основі властивостей нервової системи у відповідь на вимоги типів діяльності, звичних для суб'єкта; таким чином, індивідуальний стиль діяльності можна розглядати як інтегральний ефект взаємодії людини із середовищем. Механізмами становлення ІСД є адаптація, компенсація і корекція.

Структура ІСД складається з ядра і прибудови до нього (або навколо нього). Ядро включає в себе типологічні властивості нервової системи і складається з властивостей групи А (особливостей, що сприяють успіху в даній діяльності) і властивостей групи Б (особливостей, що перешкоджають успіху в даній діяльності). Прибудова складається з якостей, що виробляються людиною в ході стихійних або усвідомлених пошуків і включає властивості групи В (особливо компенсаторного значення) і властивості групи Г (особливості пристосування).

Питання про межі роздільної здатності ІСД глибоко досліджувався у вітчизняній психології. Що ж може компенсувати ІСД, який за своїм змістом є засобом зрівнювання результатів людей з різними типологічними властивостями? М.К.Акімова проводила експеримент з навчання рішенням завдань табличним способом дітей з різними стилями інтелектуальної діяльності, серед яких Н.С.Лейтес виділив «сильних», які швидко приймають рішення, переробляють великий інформаційний потік, і «слабких», які систематично, послідовні, ретельно перевіряють інформацію. Навчання «слабких» на першому етапі протікання експерименту проходило швидше. Коли ж інформаційна потужність таблиць була підвищена, то «сильні» виявилися в перевазі: того ж результату, що і «слабкі», вони досягли за 13 днів проти 26.

Отже, ІСД компенсує не всі. Темп, число подразників, їх інтенсивність є обмежувачами досягнень. Якщо діяльність сильно залежить від, наприклад,

лабільності нервової системи по збудженню, то можливості ІСД обмежені: в цирковому училищі відомо, що, якщо майбутній жонглер до третього курсу не навчився працювати більш ніж з трьома предметами, він цього вже не навчиться. Що ж стосується інтелектуальної діяльності, то вона, згідно Н.С.Лейтес, складається з таких якостей, як активність, саморегуляція, які проявляються в розумовій витривалості, швидкості і стійкості розумової діяльності, стилі занять і відпочинку, тобто може варіювати дуже сильно. Таким чином, про межі досягнень можна говорити стосовно до тих видів діяльності, які засновані на нормі реакції генотипу і пов'язані з властивостями нервової системи. Якщо ж діяльність заснована на фенотипических якостях, то можливостей компенсації набагато більше.

Питання 3. Професійні типології

Класифікації професій, як правило, базуються на об'єктивних підставах, визначених необхідною якістю продукту і особливостями діяльності, яка призводить до створення цього продукту. При цьому інші якості суб'єкта, що не мають прямого відношення до професійної праці, в розгляд не включаються. Що ж стосується професійних типологій, то вони спрямовані на виділення стійких психологічних комплексів, властивих представникам тієї чи іншої професійної групи. Серед якостей, що входять в цей комплекс, відзначаються і ті, що не істотні для успішної роботи, але стійко з'являються разом з іншими, професійно значущими характеристиками. Професійні типології спираються на типи особистості взагалі, вони корисні при вирішенні задач виявлення області ризику для психічного здоров'я, для прогнозу розвитку особистості професіонала. Крім того, вони виділяють і типи, об'єднані спільністю професійного реагування на ті чи інші ситуації, тобто типи професіоналів.

Створення професійних типологій виявилось можливим, тому що між професійними інтересами і особливостями особистості існує відповідність. Так, для людини теоретичної (наприклад, математичної) професії характерна схильність недооцінювати себе, цікавитися духовними і філософськими проблемами, займатися самоаналізом. Математик часто непоступливий, не схильний до особистих контактів, незважаючи на слабку чутливість до стресів, марний як лідер, однак при цьому одночасно жалісливий і готовий надати допомогу. Якщо ж звернутися до аналізу представника практичної професії, наприклад, продавця нерухомості, то ми зустрінемо комплекс зовсім інших якостей: хитрість, поблажливість до себе, схильність до компромісів, здатність переконувати інших людей, при необхідності проявляючи агресивність; прагнення перебувати в центрі уваги, висока самооцінка і нечутливість до проблем філософського змісту.

В основу професійних типологій можна покласти самі різні психологічні якості: здатність до творчості, особливості темпераменту, спосіб реагування на професійну невдачу; однак, так чи інакше, ці типології дозволяють описати сферу буття людини, пов'язану з його професією. Більшість цих типологій мають емпіричний характер; їх теоретичне обґрунтування - завдання поки що

не вирішена, однак для практичному діагностики вони можуть виявитися корисними.

Так, наприклад, розроблена класифікація стилів прийняття рішення, заснована на типології К.-Г.Юнга. Відповідно до цієї класифікації, представники інтуїтивного типу більше люблять вирішувати нові, а не звичні проблеми, наполегливі в складних ситуаціях і не наполегливі в рутинних справах, швидко роблять висновок, допускають фактичні помилки, не люблять уточнювати інформацію, слабо організують свою діяльність, працюючи на енергії емоцій і імпровізуючи. Представники розумового типу малоемоціональні, їм чужі людські переживання, нерідко вони здаються жорсткими, тому що в своїх рішеннях здатні обходити інтереси окремих людей. Представники сензитивного типу уникають вирішення нових проблем, якщо вони не мають готового рішення, люблять встановлений порядок, наполегливі в рутинних справах, добре організують свою діяльність і рідко відчують натхнення. Відзначається висока кореляція між сензитивним типом і схильністю приймати рішення колегіально, тим самим розділяючи відповідальність з іншими. Нарешті, представники емоційного типу схильні до впливу свого настрою, добре розуміють людей, в своїх рішеннях прагнуть враховувати інтереси інших.

В області інтелектуальних професій виділяють два типу мислителів: перший схильний до аналізу, строгим висновків, логічності, формальності, другий до синтезу, свободу думки, образності, інтуїтивним рішенням. При цьому жоден з типів не є більш продуктивним у порівнянні з іншим, вони можуть працювати, доповнюючи один одного, що пояснюється особливостями церебрального домінування. Поєднання абстрактного-конкретного мислення з домінуванням півкулі призводить до виділення чотирьох типів професіоналів, що використовують різні стратегії прийняття рішення. Так, правопівкульні конкретні, які, за даними американських дослідників, представлені в більшості, інтуїтивно орієнтовані на суспільство, спираються на безпосередній досвід і прагнуть приймати рішення на основі загальних вражень, а не окремих фактів. Правопівкульні абстрактні воліють вирішувати глобальні проблеми без деталізації. Лівопівкульні конкретні вирішують проблеми логічно, виходячи з об'єктивних фактів, а лівопівкульні абстрактні це теоретики, здатні вирішувати глобальні проблеми детальним чином.

Інша класифікація людей розумової праці також заснована на діхотоміях синтез-аналіз і інтуїція-відтворення і включає п'ять наступних типів: прометеї (творчо мислячі особистості, генератори ідей), ерудити (хранителі інформації, тактичні противники прометеев), систематизатори фактів (що аналізують і впорядковують інформацію), реєстратори фактів (збирачі інформації, майстра опису), рядові виконавці (працівники, які використовують готові інструкції і методики). Ці типи розташовані відповідно до убування творчого розумового змісту праці та одночасним зростанням опори на пам'ять і увагу.

Ще один підхід акцентує якості, в основному індивідуальна, важливі для поведінки в екстремальних ситуаціях, якщо такі передбачаються в рамках даної професії. Якщо гальмування переважає над збудженням, то у людини, як правило, увагу обмежена значущими об'єктами, а сприйняття інших об'єктів відрізняється підвищеним порогом. Якщо ж переважає збудження, то людина схильна до зайвих рухів тіла і надмірною дій. Можна виділити п'ять типів реагування на складну ситуацію. Людина з напруженим типом поведінки відрізняється скутістю, загальною загальмованістю і напруженістю у виконанні роботи. Людина боягузливого типу діє емоційно і неадекватно, прагнучи або захистити себе від відповідальності, або використовувати хоч і невірний, але перевірений спосіб дії. Гальмівний тип характеризується повним ступором, зупинкою в активності при незвичайних обставинах. Агресивно-безконтрольний тип характеризується афективними спалахами, які безглузді і не приносять користі. Нарешті, прогресивний тип в екстремальних умовах підвищує показники своєї роботи, оптимізує витрати сил і проявляє підвищену працездатність.

Якщо ж піднятися над окремими ситуаціями і звернутися до реакцій на нескладний професійну долю (що дуже актуально для постперебудовного періоду розвитку нашої країни), то тут виявлено два типових психологічних відповіді. У першому випадку невдача успішно компенсується за рахунок внепрофесійної мотивації, в результаті чого людина підтримує добрі стосунки з оточуючими і вільний від внутрішнього конфлікту. У другому випадку невдача призводить до виникнення глибокого особистісного конфлікту, викликаного розбіжністю домагань і досягнень, висловлюючись, серед іншого, в загальній незадоволеності життям, роздратованості і прагненні пояснювати неуспіх зовнішніми причинами, що відводить людину від можливості активно впливати на ситуацію.

Короткий розгляд професійних типологій дозволяє швидше відзначити їх недостатність і фрагментарність, яка може бути подолана лише шляхом інтеграції та систематизації професійно значущих властивостей відповідно до структури індивідуальності. Крім того, очевидно, що способи поведінки в професійній діяльності виробляються в контексті загального стилю життя людини, тим самим акцентуючи цілісність індивідуальності у всіх її проявах.

Питання 4. Професійні інтереси і їх діагностика

Вивчення і діагностика різноманітності професійних інтересів людей завдання не менш важливе, ніж складання класифікацій професій, точніше кажучи, ці два завдання обумовлюють одна іншу: адже мотиви, як відомо, виникають в рамках вже існуючих діяльностей, і чим більше стає нових професій, тим різноманітніше і професійні вподобання людей.

Вивчення професійних інтересів супроводжується двома методологічними труднощами: по-перше, нерідко люди володіють недостатньою інформацією про існуючі професії, по-друге, є соціальні стереотипи і сімейні сценарії, заздалегідь обмежують людини в натуральному

вираженні їм своїх переваг (наприклад, юнак, який любить маленьких дітей, швидше за все, не захоче працювати вихователем в дитячому саду).

Одна з перших спроб вивчення професійної спрямованості була зроблена в 1920 р Е.Стронгом, який створив спеціальний метод діагностики інтересів Бланк Стронга. У 1974 році методика була істотно перероблена, в результаті чого стала дозволяти діагностувати переваги людини в п'яти областях, що мають відношення до професії: це власне професії (подаються відповідно до інформованістю), навчальні предмети (завдяки яким виникає профорієнтація), окремі дії (наприклад, публічний виступ, лагодження годин), розваги та повсякденне спілкування з людьми (дуже старими, представниками ризикованих професій і т.д.).

Результати вказують на схильність людини до однієї з шести груп професій, виділених Дж.Холланда: це професії практичні, дослідницькі, художні, соціальні, підприємницькі і конвенційні. Виходячи з того, що всередині кожної професійної групи співіснують кілька варіантів професійної діяльності, в методику включені також шкала, яка фіксує академічну спрямованість (прагнення продовжувати свою освіту) і шкала екстравертірованності-інтровертірованності, що діагностує ставлення до людей і здатність суб'єкта встановлювати з ними контакт, що теж важливо для орієнтування в рамках даного типу професій.

Ще одна спроба вивчення професійних інтересів відбилася в сімействі опитувальників, розроблених Г.Кьюдером, які побудовані на вимірюванні відповідності структури інтересів респондента інтересам, притаманним професійної референтній групі. Кьюдер виділив десять областей інтересів: діяльність на відкритому повітрі, технічні, обчислювальні, просвітницькі, мистецькі, літературні, музичні, соціальні та канцелярські види професійної діяльності, які утворили ці групи за ознакою їх емпіричної наповнюваності (теоретично ці групи могли бути збалансовані і підпорядковані трохи інакше, але тоді це була б класифікація професій).

Професійні інтереси

1. Схильність до обробки матеріалів
2. Схильність до діловим контактам
3. Схильність до нетворческому праці
4. Схильність до морального виховання людей
5. Схильність до особливої турботи про свій престиж
6. Схильність до інтелектуальної діяльності, пов'язаної зі спілкуванням
7. Схильність до науково-технічної діяльності
8. Схильність до абстрактного мислення і творчої праці
9. Схильність до техніки і управління механізмами
10. Схильність до виробничої діяльності, що приносить видимі результати

Якщо ж повернутися до проблеми класифікації професій, то інтереси і схильності, звичайно ж, враховуються серед інших професійно важливих

якостей; вони розподілені по десяти факторів, різні поєднання яких і є зразки інтересу до різних видів професійної праці.

У вітчизняній психодіагностиці використовують Диференційно-діагностичний опитувальник Е.А.Климова, що дозволяє визначати у підлітків схильність до однієї або декількох з наступних п'яти груп професій: людина-людина, людина-природа, людина-знак, людина-художній образ, людина-техніка. Однак, при всій обґрунтованості цієї типології, існує дуже багато професій, які займають проміжне між ви діленими типами положення.

Питання 5. Професійна самореалізація чоловіків і жінок

Професійна сфера має різною значимістю в житті жінок і чоловіків: для жінок мірило життєвого успіху це в першу чергу відносини з іншими людьми; самотність розглядається як нещастя, а професійні невдачі засмучують не завжди. Для чоловіків же, навпаки, основні досягнення вимірюються професійними успіхами, а приватне і сімейне щастя нерідко перебуває поза фокусом основних життєвих прагнень.

Дослідження показують значну зв'язок показника маскулінності-фемінінності, з одного боку, і освіти і професії з іншого. Так, чоловічі та жіночі групи сильно розрізняються по своїй професійній приналежності; крім того, виявлено, що високоінтелектуальні і добре освічені жінки мають більш маскулінні показники в порівнянні з статевими нормами. А чоловіки, у яких розвинені побічні інтереси культурного чи художнього змісту, демонструють більш фемінні в порівнянні з іншими чоловіками показники.

Що ж стосується рівня професійних досягнень, то тут стійко простежується переважання обдарованості у чоловіків. Багато хто відзначає, що масштаб досягнень, які принесли популярність жінкам, чоловікам не дозволив би грати таку ж роль. У дослідженні найбільш обдарованих людей Британії, зробленому Х.Еллісом, в загальну групу з 1030 чоловік входило лише 55 жінок. Ці дані цілком можуть бути пояснені культурно-історичними традиціями, які заохочували професійні досягнення переважно у чоловіків. Вони також узгоджуються і з еволюційною теорією статі, розробленої В.А.Геодакяном, згідно з якою чоловічі особини здійснюють в філогенезі функцію мінливості, першими відкривають для свого виду нові можливості і досягають найбільших успіхів у порівнянні з жіночими особинами.

У дослідженні К.Кастл, присвяченому видатним жінкам, показано, що в групі з 868 знаменитих жінок, які представляють 42 нації починаючи з сьомого століття до нашої ери і закінчуючи дев'ятнадцятим століттям, найбільше число жінок (38%) досягло популярності в літературі, але високий ступінь знаменитості, яка вимірюється кількістю згадок в біографічних довідниках, була отримана жінками-монархами, політичними лідерами, а також матерями або коханками видатних людей. Неінтелектуальними шляхами досягнення слави жінками були заміжжя, релігія, благодійність, трагічна доля, краса і безсмертя, отримане завдяки життя в літературі (подібно Лаурі Ф.Петраркі).

Отримані дані ще раз підтверджують наявність статево-рольових закономірностей у сфері професійної самореалізації, відмінність в розумінні свого призначення, що відбивається на професійних перевагах і досягненнях чоловіків і жінок.